

Karel Čapek (1890 – 1938): Válka s Mloky (1936)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje);

2. Kompozice;

3. Hlavní postavy a jejich charakteristika;

4. Námět, témata, hlavní motivy;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

(1) Ti učení páni, to byli sir Bertram, D. M., profesor Ebbigham, sir Oliver Dodge, Julian Foxley a jiní. Citujeme část protokol jejich pokusu s Andriasem Scheuchzeri: (...)

Kolik je třikrát pět?

Odp.: Proč?

Umíte počítat?

Odp.: Ano, pane. Kolik je sedmnáctkrát dvacet devět?

Nechte nás, abychom se ptali, Andrew. Jmenujte nám anglické řeky.

Odp.: Temže...

A dál?

Odp.: Temže.

Jiné nevíte, že? Kdo vládne v Anglii?

Odp.: King George. God bless him.

Dobře, Andy. Kdo je největší anglický spisovatel?

Odp.: Kipling.

Velmi dobře. Četl jste něco od něho?

Odp.: Ne. Jak se vám líbí Mae West?

My se raději budeme ptát vás, Andy. Co víte z anglických dějin?

Odp.: Jindřich Osmý.

Co o něm víte?

Odp.: Nejlepší film posledních let. Báječná výprava. Ohromná podívaná.

Viděl jste jej?

Odp.: Neviděl. Chcete poznat Anglii? Kupte si Ford Baby. (...)

Kolik je dílů světa?

Odp.: Pět.

Velmi dobře. A které to jsou?

Odp.: Anglie a ty ostatní.

Které jsou ty ostatní?

Odp.: To jsou bolševici a Němci. A Itálie. (...)

A tak dále. Protokol rozmluvy s Andriasem Scheuchzeri čítal šestnáct plných stran a byl uveřejněn v The Natural Science. Na konci protokolu shrnula odborná komise výsledky svého pokusu takto:

1. Andrias Scheuchzeri, mlok chovaný v londýnském zoo, dovede mluvit, byť poněkud skřehotavě; disponuje asi čtyřmi sty slovy; říká jen to, co slyšel nebo četl. O samostatném myšlení u něho nelze ovšem mluvit. Jeho jazyk je dosti pohyblivý; hlasivky jsme za daných okolností nemohli blíže zkoumat.

2. Týž mlok dovede číst, ale jenom večerníky novin. Zajímá se o tytéž věci jako průměrný Angličan a reaguje na ně podobným způsobem, to jest ve směru ustálených, obecných názorů. Jeho duševní život – pokud lze o nějakém mluvit – pozůstává právě z představ a mínění toho času běžných.

3. Jeho inteligenci není naprosto třeba přeceňovat, neboť v žádném ohledu nepřekračuje inteligenci průměrného člověka našich dnů. (...)

(2) Poslední řada pokusů se obírala regenerační schopností Mloků. Usekne-li se Mlokovi ocas, doroste mu nový ve čtrnácti dnech; u jednoho Mloka jsme tento pokus opakovali sedmkrát se stejným výsledkem. Jiná pokusná zvířata byla přinucena točit potmě hřídelem ve vysoce suchém prostředí. Po třech hodinách jejich výkonnost počala klesat... při často opěťovaném postřiku vydržela zvířata točit klikou hřídele sedmnáct, dvacet a v jednom případě šestadvacet hodin bez přerušování, kdežto kontrolní člověk byl už po pěti hodinách tímž mechanickým výkonem značně vyčerpán.

(3) Kdyby aspoň ti Salamandři nebyli tak strašlivě průměrní, vyhrkl X jaksí stísněně. Ano, jsou jakžtakž vzdělaní; ale tím jsou ještě omezenější, neboť si osvojili z lidské civilizace jen to, co v ní je průměrné a užitekvé, mechanické a opakovatelné. Stojí po boku lidstva jako fámulus Wagner po boku Faustově; učí se z týchž knih jako lidský Faust, jenom s tím rozdílem, že jim to stačí a že v nich nehodá žádná pochybnost. To nejhroznější je, že rozmnožili ten učelivý, hlupácký a sufizantní typ civilizované mediokrity ve velkém, v miliónech a miliardách stejných kusů; nebo ne, mýlím se: to nejhroznější je, že mají takový úspěch. U svého žáka a sluhy se bude Faust učit tajemství úspěchu a prostřednosti.

(4) „Halo, vy lidé! Zachovejte klid. Nemáme vůči vám nepřátelských úmyslů. Potřebujeme jenom víc vody, víc břehů, víc mělčin pro svůj život. Je nás příliš mnoho. Už pro nás není dost místa na vašich březích. Proto musíme odbourat vaše pevniny. Uděláme z nich samé zálivy a ostrovy. Tím se dá délka světových břehů zpětinasobit. Budeme stavět nové mělčiny. Nemůžeme žít v hlubokém moři. Budeme potřebovat vašich pevnin jako materiálu k zasypání hlubin. Nemáme proti vám nic, ale je nás příliš mnoho. Můžete se zatím... uchýlit do hor. Hory se budou bourat až na konec. Vy jste nás chtěli. Vy jste nás rozšířili po celém světě. Nyní nás máte. Budete pro nás pracovat. Bez vás bychom nemohli odklidit staré pevniny. Halo, vy lidé, Chief Salamander vám jménem všech Mloků světa nabízí spolupráci. Budete s námi pracovat na odbourání vašeho světa.“

II. Nebeletristický text:

- A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu;
- B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Karel Čapek v rozhlasu o Válce s Mloky: ...konfrontace s lidskými dějinami nejaktuálnějšími, to byla, co mne posadilo k psacímu stolu, abych psal Válku s Mloky. Kritika ji označila jako román utopistický. Bráním se proti tomu slovu. Není to utopie, nýbrž dnešek. Není to spekulace o čemsi budoucím, nýbrž zradlení toho, co jest a prostřed čeho žijeme. Nešlo tu o fantazii, té jsem kdykoliv ochoten přídta zadarmo s přídavkem, kolik kdo bude chtít, ale šlo mi o tu skutečnost. Nemohu si pomoci, ale literatura, která se nestará o skutečnost a o to, co se opravdu děje se světem, písemnictví, které na to nechce reagovat tak silně, jak jen je dáno slovu a myšlence, taková literatura není můj případ.

Tak to je to celé: psal jsem své Mloky, protože jsem myslel na lidi...

Čapkův román podobně jako starší hra R.U.R. ukazuje, jak odlidštění člověka v zájmu byznysu dokáže zmobilizovat deklasované davy k tvrdé odvetě vůči demokratickému, ale jen výkonově a ziskově zaměřenému světu. Tím nebezpečím, jímž je nakonec lidstvo (takřka) zničeno, je fašismus: v R.U.R. ještě ten italský, Mussoliniův, ve Válce s Mloky ten německý, nacistický, Hitlerův (Der Nordmolch). Tento vývoj je tvrdší (u Mloků nelze očekávat zlidštění jako u robotů). Čapek celou cestu Mloků od bezbranných tropických zvířátek (a idealistického kapitána van Tocha, který jako by vypádl z dobrodružné literatury verneovského typu) až k vykořisťovaným dělníkům, vystaveným navíc ideové manipulaci (viz podřízenost reklamě a nacionalismus anglických médií v první ukázce), ilustruje pomocí trojdílné kompozice románu, přičemž 2. část (Po stupních civilizace) má charakter mystifikace. Autorovy vlastní názory, zpochybňující technooptimismus a primitivní účelovost, obsahuje pamflet X varuje (s využitím odkazů na Goethova Fausta).